

دکتر ایرج گلدوزیان

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

دفاع مشروع
و اعمال در حکم دفاع مشروع

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

● مقدمه

حق دفاع در مقابل تجاوزات به جان، آزادی، عرض و ناموس و مال از حقوق طبیعی هر انسان است و لذا وضع مقررات در این زمینه، هم با اصول و مبانی حقوق اسلامی و هم با حقوق اروپایی هماهنگی دارد. دفاع مشروع در حقوق موضوعه ایران در قانون راجع به مجازات اسلامی و قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) پیش بینی شده است. حقوق موضوعه، ارتکاب اعمالی را که در شرایط عادی جرم و مستوجب مجازات است، در مقام دفاع، جرم نمی‌شناسد و مسؤولیت کیفری و مسؤولیت مدنی دفاع کننده را منتفی می‌داند.^۱

۱. در مورد ماهیت جرم بودن عمل دفاع کننده به نظرات جناب آقای دکتر ضیاء الدین پیمانی در کتاب تفصیل قواعد دفاع مشروع در حقوق جزایی ایران بویژه صفحات ۲۳ و ۲۴ مراجعه شود.

اساس و مبنای دفاع مشروع در حقوق موضوعه متکی بر نظریات حقوقی زیر است:

اول:

ضرورت دفاع در مقام اعمال یک حق و یا انجام یک تکلیف:

اولین نظریه در مورد تأسیس دفاع مشروع این است که دفاع مشروع اعمال یک حق و حتی انجام یک تکلیف است. در مواقعی که خطر قریب الوقوع است و به مراجع عمومی دسترسی نیست، بایستی افراد امکان محافظت از خودشان یا دیگران را داشته باشند. فکر وجود حق طبیعی دفاع و ضرورت دفاع به عنوان یک حق یا وظیفه، اساس این نظریه را تشکیل می دهد. حق دفاع در ادوار مختلف پیوسته یکی از علل مشروعیت ارتکاب جرم شناخته شده است. حقوق روم دفاع مشروع را قبول داشته و سیرون آن را حق طبیعی تلقی نموده است.

دفاع مشروع تحت تأثیر افکار مسیحیت تغییر کرد و طبق آن کسی که در مقام دفاع مشروع مرتکب عمل مجرمانه می شد، چنین رفتاری را مغایر با کردار نیک تلقی می کردند و دفاع کننده را مجرم می دانستند و الغای مجازات، مستلزم تقاضای عفو از حاکم بود، و اصولاً در موارد دفاع از نفس، تقاضای عفو همیشه مورد قبول واقع می شد. در شریعت اسلام دفاع، مسئولیت جزایی را منتفی می سازد و بر سه قسم است:

۱. دفاع مشروع که نوعی دفاع فرهی است.
۲. امر به معروف و نهی از منکر که نوعی دفاع اجتماعی است.
۳. جهاد که دفاع از کیان اسلام است.

دوم:

نظریه دفاع مبتنی بر اجبار روحی (معنوی)

در تجاوزی که علیه فردی به عمل می‌آید و دفاع کننده را در موقعیت دفاع مشروع قرار می‌دهد فرض بر این است که دفاع کننده در زمان دفاع در وضعیت اجبار روحی (معنوی) بوده است. علی‌الاصول اعمال زور و توسل به قدرت شخصی همیشه ممنوع است، ولی در چنین فرضی با اختلال در عنصر روانی جرم، رفتار مجرمانه‌ای که در مقام دفاع به عمل آمده است، به علت وجود وضعیت اجبار مستوجب کیفر نیست. این نظریه همیشه منطبق با واقع نیست، زیرا در بیشتر موارد اقدام دفاع کننده به نحوی است که مبین قصد و اراده و درک واقعی او هنگام دفاع است.

تفاوت عمده در انتخاب یکی از دو نظریه بالا موجب می‌شود که در نظریه ضرورت دفاع در مقام اعمال یک حق و انجام یک تکلیف، دفاع مشروع از عوامل موجهه جرم به حساب آید، در حالی که در نظریه دفاع مبتنی بر اجبار روحی (معنوی)، دفاع مشروع از علل عدم قابلیت انتساب یا عوامل شخصی رافع مسئولیت کیفری محسوب می‌گردد. در حقوق جزای کشور ما دفاع مشروع از عوامل موجهه جرم است، زیرا با اجتماع شرایطی، عملی که جرم است، در مقام دفاع از نفس یا عرض یا ناموس یا مال خود یا دیگری و یا آزادی تن خود یا دیگری، قابل تعقیب و مجازات نیست. ضوابط دفاع مشروع در مواد ۳۳ به بعد قانون راجع به مجازات اسلامی مصوب ۱۳۶۱ پیش‌بینی شده است. بعلاوه مواردی هم در مواد ۹۲ به بعد قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) مصوب ۱۳۶۲ معین شده است که علی‌رغم فقدان جمیع شرایط لازم برای تحقق دفاع مشروع، با احراز شرایط قانونی برای دفاع در دادگاه، عمل در حکم دفاع مشروع تلقی می‌شود.

بنابر آنچه که داود العطار در کتاب «الدفاع الشرعی فی الشریعة الاسلامیة» نوشته، برای دفاع مشروع تعریفی در کتب فقهی نیامده است.^۲ تنها عبدالقادر عوده در کتاب «فی التشریح الجنائی الاسلامی» می نویسد:

الدفاع الشرعی: هو واجب الانسان فی حماية نفسه او نفس غيره وحقه فی حماية ماله او مال غيره، من كل اعتداء حال غير مشروع بالقوة اللازمة لدفع هذا الاعتداء.^۳

دفاع مشروع بر هر انسانی در حمایت از جان خود و یا جان دیگری واجب است و حقی است برای او در حمایت از مال خود و یا مال دیگری در مقابل هر نوع تجاوز فعلی نامشروع با هر وسیله ای که برای دفع این تجاوز ضروری باشد.

مواد ۳۳ به بعد قانون راجع به مجازات اسلامی، ضوابط عمومی دفاع مشروع را معین می کند. مواد ۹۲ به بعد قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) مواردی را که در حکم دفاع مشروع تلقی می گردد پیش بینی نموده است. ما این مقررات را در دو مبحث مورد بررسی قرار می دهیم.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۲. داود العطار: الدفاع الشرعی فی الشریعة الاسلامیة [چاپ اول، ۱۴۰۱ هـ / ۱۹۸۱ م]، ص ۱۷.

۳. عبدالقادر عوده: التشریح الجنائی، ج ۱ / ص ۴۷۳.

ضوابط کلی برای تحقق دفاع مشروع

بخش اول

ماهیت تأسیس حقوقی دفاع مشروع

الف. اعمال حقوق فردی و خصوصی در دفاع مشروع

ماده ۳۳ قانون راجع به مجازات اسلامی با غیرقابل تعقیب و مجازات دانستن عمل مجرمانه در مقام دفاع از نفس یا عرض یا ناموس یا مال خود یا دیگری یا آزادی تن خود یا دیگری در واقع حق خصوصی دفاع را مورد قبول قرار داده است. مبنای این امتیاز شخصی در ضرورت دفاع، عدم امکان توسل به قوای دولتی بدون فوت وقت و یا مؤثر واقع نشدن مداخله قوای مذکور در رفع تجاوز و خطر است (بند ۲ ماده ۳۳ قانون مورد بحث). در اینجا به هیچ وجه لازم نیست برای مشروع دانستن دفاع، اجبار روحی یا معنوی دفاع کننده مطرح گردد. چه بسا ممکن است دفاع کننده آزادانه و آگاهانه و در خارج از موارد اجبار، مبادرت به دفاع مشروع نموده و باز استحقاق استفاده از عوامل موجهه جرم را داشته باشد.

به هر حال، کسی که از خود دفاع می‌کند مستوجب مجازات نیست. چنین فردی با دفع تجاوز به اجتماع خدمت می‌کند و عمل او فاقد قبح اجتماعی است و لذا اجتماع نمی‌تواند در اعمال کیفر شخصی که در مقابل تجاوز دیگری مقاومت و از وقوع آن جلوگیری کرده است، خود

را ذینفع بداند. مطلبی که در دفاع مشروع باید مورد توجه قرار گیرد این است که علت مشروعیت دفاع، اعمال قضاوت شخصی و اجرای عدالت فردی نیست، بلکه رفتاری است که جنبه پیشگیری از نتایج زیانبار یک حمله غیرعادلانه را دارد. بدین لحاظ، دفاع مشروع بیشتر در جهت تأمین و حفظ امنیت شخصی در غیاب هیأت اجتماعی است تا قضاوت و اجرای عدالت خصوصی و فردی. همین جنبه پیشگیری از نتایج زیانبار حمله غیرعادلانه در دفاع مشروع به عنوان عامل موجهه جرم است که تحقق دفاع مشروع را منوط به رعایت شرایطی نموده است.

ب. قلمرو علت موجهه در دفاع مشروع

برخلاف ماده ۳۲۸ قانون جزای فرانسه که قتل و ضرب و جرح را در مقام دفاع مشروع از خود یا دیگری جرم نمی داند و رویه قضایی، ماده مزبور را به هر نوع عملی در مقام دفاع تعمیم داده و جرم نمی شناسد، ماده ۳۳ قانون راجع به مجازات اسلامی انجام هر نوع عملی را که جرم باشد در مقام دفاع از نفس یا عرض و یا ناموس و یا مال خود یا دیگری و یا آزادی تن خود یا دیگری (در برابر هرگونه تجاوز فعلی و یا خطر قریب الوقوع) در صورت اجتماع شرایط مذکور در قانون از عوامل موجهه تلقی می کند و آن را قابل تعقیب و مجازات نمی داند.

معهدا به نظر می رسد ارتکاب جرایمی که ماهیتاً نمی تواند انجام دفاع را در مقابل حمله توجیه نماید، از قلمرو دفاع مشروع به عنوان علت موجهه خارج است. به طور مثال، استناد دفاع کننده به دفاع مشروع در مورد ارتکاب جرایم غیر عمدی ناشی از بی احتیاطی، با توجه به ارکان و شرایط حمله و دفاع، منتفی است؛ زیرا در واقع با توجه به خصوصیت دفاع، تصور توسل به دفاع مشروع در مقابل جرایم غیر عمدی بعید است.^۴

۴. در مورد تعرض به نفس ناشی از ترک فعل آقای دکتر ضیاء الدین پیمانی معتقد است:

بخش دهم

شرایط تجاوز و دفاع و موضوع مورد تجاوز در دفاع مشروع

احتمال وقوع یک تجاوز قبلی است که عملی را که در شرایط عادی جرم است وقتی به منظور دفاع انجام شود مشروع می‌نماید. بنابراین دفاع مشروع واجد دو شرط زیر می‌باشد و موضوع تجاوز نیز منحصر به موارد خاصی است:

الف. کیفیت تجاوز مستوجب دفاع و شرایط آن

ب. مشروعیت دفاع در قبال تجاوز

ج. موضوع تجاوز در دفاع مشروع

الف. شرایط تجاوز مستوجب دفاع

موضوع تجاوزی که دفاع را توجیه می‌نماید متفاوت است. دفاع وقتی قانونی است که برای دفع تجاوز فعلی یا خطر قریب الوقوع نسبت به نفس یا عرض یا ناموس یا مال یا آزادی تن شخص مورد تجاوز یا دیگری به شرح مذکور در ماده ۳۳ قانون راجع به مجازات اسلامی باشد.

۱. ماهیت غیرقانونی تجاوز:

از نظر ماهیت تجاوز مستوجب دفاع، باید نفس تجاوز خلاف قانون و غیرعادلانه باشد. بنابراین اگر ارتکاب عمل می‌تجاوز به حکم

«چنانچه ترک فعل بتواند خطری برای جسم و جان کسی ایجاد کند، بدون تردید این گونه تعرضات نیز از مصادیق تعرض به نفس محسوب گردیده و دفاع مجرمانه برای دفع خطر از نفس و رد این قبیل تعرضات، مشروع و از تعقیب و مجازات معاف خواهد بود.» (تفصیل قواعد دفاع مشروع در حقوق جزایی ایران، [انتشارات دانشگاه ملی ایران، ۱۳۵۷]، ص ۵۹).

قانون و امر آمر قانونی باشد، استناد به موارد دفاع مشروع مذکور در ماده ۳۳ قانون راجع به مجازات اسلامی ممکن نیست. به طور مثال، چنانچه مأمور دولت در اجرای مأموریت قانونی خود دست به اقداماتی بزند، مقاومت در مقابل اقدامات مزبور دفاع تلقی نمی شود. این مقاومت خود جرمی است که به موجب ماده ۸۴ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) تحت عناوین جرایم نسبت به مأموران دولت و در تمبر نسبت به مأموران دولت به شرح زیر قابل مجازات است:

«ماده ۸۴. هرگونه حمله یا مقاومتی که با اقدام عملی به طور تجرّی نسبت به مأمورین دولت در حین انجام وظیفه آنها به عمل آید، تمبر محسوب می شود و مجازات آن از قرار ذیل است:

هرگاه متمرّد در حین اقدام، دست به اسلحه کند به حبس از شش ماه الی سه سال و در غیر این صورت به حبس از سه ماه الی یک سال محکوم خواهد شد.»

بعلاوه ماده ۸۵ قانون مزبور مقرر می دارد:

«اگر متمرّد در موقع تمبر مرتکب جرم دیگری هم بشود به مجازات هر دو جرم محکوم می شود.»

ماده ۳۴ قانون راجع به مجازات اسلامی صراحتاً به منتفی شدن دفاع به صورت مقاومت در مقابل مأموران دولتی اشاره می کند و مقرر می دارد:

«مقاومت با قوای تأمینی و انتظامی در مواقعی که مشغول انجام وظیفه خود باشند دفاع محسوب نمی شود...»

معهداً ماده مزبور مطلق نیست و همان طور که افراد به موجب قانون موظف شده اند که در مقابل مأموران مقاومت نکنند، مأموران نیز قانوناً مکلف شده اند که در موقع انجام وظیفه از حدود خود تخطی ننمایند. قسمت آخر ماده ۳۴ قانون راجع به مجازات اسلامی اعلام می دارد:

«... ولی هرگاه قوای مزبور از حدود وظیفه خود خارج شوند و حسب ادله و قراین موجود خوف آن باشد که عملیات آنان موجب قتل یا جرح یا تعرض به عرض یا ناموس گردد، در این صورت، دفاع جایز است.»

در عین حال مواد ۹۳ و ۹۴ و بویژه ۹۵ قانون... تعزیرات نیز مشروعیت دفاع را در مواردی که حتی قوای شهربانی و ژاندارمری و دیگر ضابطان دادگستری در خارج از حدود وظیفه‌ای که قانوناً به آنها محول شده است مبادرت به اقداماتی نمایند که بیم قتل یا جرح یا تعرض به عرض برود، پیش‌بینی کرده و به شخصی که مورد تهدید واقع شده اجازه داده است در مقابل عملیات مأموران مزبور در مقام دفاع برآید. بنابراین در غیر از موارد بیم قتل یا جرح یا تعرض به عرض یا ناموس، آن هم خارج از حدود وظیفه مأموران، مقاومت جایز نیست.

بدین ترتیب، در مقابل اقدامات قهرآمیز و خشن احتمالی مأموران مورد بحث که موجب قتل یا جرح یا تعرض به عرض یا ناموس نباشد، مقاومت بدنی جایز نیست و افرادی که موضوع اقدامات و عملیات قهریه و غیرضروری مأموران واقع می‌شوند باید به مراجع صالحه شکایت نمایند، زیرا به طور کلی حق دفاع در مقابل تعدیات مأموران منوط به احراز دو امر است:

اول. خروج مأموران از حدود وظیفه.

دوم. وجود دلایل و قراینی که شخص را بی‌مناک کند که عملیات قوای تأمینی موجب قتل یا جرح یا تعرض به عرض یا ناموس خواهد شد.

لازم به یادآوری است که تجاوز مأموران نسبت به اموال یا آزادی تن افراد، موجب مشروعیت دفاع نخواهد بود و ممکن است دفاع‌کننده بتواند از کیفیات مخفیه استفاده نماید.

در حقوق فرانسه علمای حقوق (دکترین) در مورد مقاومت افراد

درمقابل مأمورانی که از حدود اختیارات قانونی تجاوز می نمایند، استناد متهم را به دفاع مشروع، به شرط آنکه تمامی شرایط و بویژه متناسب بودن دفاع با تجاوز احراز شود، قابل قبول می دانند؛ اما رویه قضایی فرانسه در جهت دیگری تثبیت شده و مبتنی بر این است که هرگونه ضرب و جرحی علیه مأموران قوای عمومی، حتی اگر اقدام مأموران غیرقانونی باشد، شورش و اغتشاش (از جرایم علیه امنیت) تلقی خواهد شد. همچنین رویه قضایی فرانسه از قبول دفاع مشروع برای کسی که به طور عمدی و ارادی خود را در معرض تجاوز قرار داده است، خودداری می کند و به همین جهت استناد دوئل کنندگان را به دفاع مشروع نمی پذیرد.^۵

۲. فقدان تحریک قبل از تجاوز:

به طور کلی تجاوز نباید معلول تحریک خود شخص مدافع باشد. چنانچه شخصی به دیگری دشنام دهد تا وقتی طرف برانگیخته شد و درصدد حمله برآمد او را مضروب و مجروح نماید و یا به قتل برساند، نمی تواند عمل خود را دفاع مشروع بدانند. با وجود این، قانون راجع به مجازات اسلامی به وجود چنین شرطی اشاره ننموده است و با فقدان نص قانونی در این مورد، قبول چنین شرطی با توجه به اصل تفسیر مضیق و منع تفسیر موسع قوانین جزایی مواجه به اشکال است و لذا مدافع علی رغم تحریک قبلی ممکن است با رأی دادگاه از مشروعیت دفاع استفاده نماید.

۳. فعلیت تجاوز:

برای تحقق دفاع مشروع باید دفاع مقارن تجاوز باشد. ماده ۳۳

5. G. Stefani et G. Levasseur, Droit pénal général, Précis Dalloz, No. 139. p 154 et André Decocq, Droit pénal général collection, U. p. 319.

قانون راجع به مجازات اسلامی صراحتاً به هرگونه تجاوز فعلی و یا خطر قریب الوقوع اشاره نموده است. بنابراین در صورتی که تجاوز در گذشته بوده و حمله خاتمه پیدا کرده باشد و متعاقباً کسی که مورد حمله واقع شده در مقام دفاع برآید، توسل به دفاع مشروع منتفی است. قانونگذار اجازه انتقامجویی و تلافی را به کسی نداده و رسیدگی و اعمال کیفر در صلاحیت مراجع قضایی است.

در صورتی که احتمال تجاوز در آینده برود، این امر به شخص تهدید شده حق نمی دهد که به عنوان پیشگیری در مقام دفاع مشروع برآید و مرتکب اعمال مجرمانه نسبت به تهدید کننده گردد، زیرا امکان مراجعه به مقامات قانونی و قضایی هست.

در همین جهت حکم شماره ۲۰۵۲ - ۱۳۱۷/۹/۲۶ شعبه پنجم و ۱۲۱۹ - ۱۳۲۸/۷/۳۰ شعبه دوم سابق دیوان کشور حاکی است که «اگر متهم پس از گرفتن داس از دست مقتول با همان داس او را بکشد، چون در حین ایراد جرح منتهی به فوت، خطر جانی برای متهم وجود نداشته نمی توان عمل او را دفاع از نفس دانست؛ چه پس از اینکه متهم داس را از دست مقتول گرفت، دیگر هیچ گونه خطری برای او باقی نبوده است». بدین ترتیب، اگر کسی با چاقو به دیگری حمله کند و طرف مقابل چاقو را از دست او بگیرد و خود او را بکشد، دفاع مشروع و قانونی نیست، چون پس از گرفتن چاقو فعلیت خطر و تجاوز منتفی است.

۴. غیرقابل دفع بودن تجاوز:

وقتی تجاوز بدون ارتکاب عمل مجرمانه قابل دفع باشد، استناد به دفاع مشروع منتفی است. اگر کسی بتواند شخصاً و بدون ایراد صدمه تجاوز را دفع کند و یا فرصت کافی داشته باشد که برای دفع تجاوز از

قوای دولتی کمک بگیرد، استناد به دفاع مشروع امکان‌پذیر نیست. بند ۲ ماده ۳۳ قانون راجع به مجازات اسلامی در این مورد مقرر می‌دارد: «توسل به قوای دولتی بدون فوت وقت عملاً ممکن نباشد و یا مداخله قوای مذکور در رفع تجاوز و خطر مؤثر واقع نشود».

دفع تجاوز ارتباطی به شخصیت و خصوصیات روانی شخص متجاوز ندارد. منظور از تأسیس حقوقی دفاع مشروع این است که افراد بتوانند تحت شرایطی جان و ناموس و عرض و مال خود را در مقابل تجاوز دیگری حفظ کنند. بنابراین حتی اگر متجاوز طفل یا دیوانه باشد، باز دفاع مشروع جایز است.

در صورتی که برای دفاع کننده امکان فرار و در نتیجه احتراز از خطر میسر باشد، آیا باز استناد به دفاع مشروع ممکن است یا خیر؟ در این مورد احکام متناقضی وجود دارد. حکم شماره ۲۰۵۲ مورخ ۱۳۱۷/۹/۲۰ شعبه پنجم دیوان کشور حاکی از آن است که «با امکان فرار، دفاع مجوز قانونی ندارد». در مقابل، احکام شماره ۲۶۵۱ - ۱۳۱۹/۸/۲۷ و ۱۴۳۹ - ۱۳۱۹/۵/۱۹ شعبه دوم دیوان کشور چنین صادر شده است که:

«از ماده ۱۸۴ قانون کیفر عمومی و مواد مربوط دیگر راجع به موجبات معافیت از کیفر استفاده نمی‌شود که امکان فرار برای کسی که مورد حمله به نفس واقع شده موجب باشد که نتواند با اقدام عملی با شرط مذکور در آن ماده از خود دفاع نماید.»

بدین ترتیب کسی که مورد حمله واقع می‌شود با امکان فرار مجبور به فرار نیست، بلکه با وجود شرایط لازم برای تحقق دفاع مشروع می‌تواند از خود دفاع کند.

به نظر می‌رسد موضوع بستگی به شخصیت و موقعیت متجاوز و مدافع هر دو دارد. معمولاً دفاع یک فرد نظامی با احراز شرایط دفاع مشروع علی‌رغم امکان فرار قابل توجیه است؛ ولی استناد به دفاع مشروع

در مقابل یک کودک و یا دیوانه متجاوز با وجود امکان فرار نمی تواند مورد توجه قرار گیرد. همچنین فرزندی که پدر خود را به قتل رسانده است، در شرایطی که مورد حمله قبلی پدر بوده و امکان فرار داشته است استناد وی به دفاع مشروع قبول نمی شود.

ب. شرایط مشروعیت دفاع در قبال تجاوز

قانونگذار برای شخصی که مورد تعرض و تجاوز قرار گرفته است حق دفاع را تحت شرایط و کیفیاتی محترم شناخته و او را در ارتکاب اعمالی که در شرایط عادی جرم است آزاد گذارده و از تعقیب و مجازات معاف دانسته است. جلوگیری از بی نظمی و هرج و مرج و تأمین حقوق و آزادیهای افراد جامعه موجب تعیین شرایط و کیفیاتی در دفاع مشروع شده است.

۱. ضروری بودن دفاع:

مشروعیت دفاع مستلزم آن است که ارتکاب اعمال مجرمانه در مقام دفاع، تنها وسیله ممکن برای دفع تجاوز باشد. بنابراین وقتی دفاع کننده بتواند برای حفظ عرض یا نفس یا ناموس یا مال خود یا دیگری به مقامات عمومی مراجعه کند، توسل به دفاع مشروع ممکن نیست.

قانونگذار ضرورت دفاع را در بند ۲ ماده ۳۳ قانون راجع به مجازات اسلامی پیش بینی کرده و مقرر می دارد: «توسل به قوای دولتی بدون فوت وقت عملاً ممکن نباشد و یا مداخله قوای مذکور در رفع تجاوز و خطر مؤثر واقع نشود». بعلاوه بند ۳ ماده ۹۴ قانون... تعزیرات نیز موضوع را مورد تأیید قرار داده و مقرر می دارد: «توسل به قوای دولتی و هرگونه وسیله آسان تری برای نجات میسر نباشد».

در صورتی که فرد مورد تجاوز بتواند با فرار خود از خطر نجات پیدا کند، آیا حق دارد تجاوز را با هرگونه عملی علیه متجاوز دفع نماید؟ با فرض قبول حق و حتی تکلیف برای فرد مورد تجاوز به حفظ خود و جامعه در قبال تجاوز، می توان گفت شخص مورد تجاوز همیشه و صرف نظر از موارد تجاوز کودک و یا دیوانه، ملزم به فرار نیست و با احراز تمامی شرایط لازم برای تحقق دفاع مشروع، از عامل موجهه مزبور می تواند استفاده نماید. و به هر حال، تشخیص فرار به عنوان وسیله آسان برای نجات با دادگاه است.

۲. متناسب بودن دفاع با خطر تجاوز:

یکی از شرایط احراز دفاع مشروع بر طبق بند ۱ ماده ۳۳ قانون راجع به مجازات اسلامی این است که «دفاع با تجاوز و خطر متناسب باشد». همچنین ماده ۹۲ قانون... تعزیرات، قتل و جرح و ضرب را در مقام دفاع از نفس یا عرض یا مال خود یا دیگری وقتی غیر قابل مجازات می داند که دفاع متناسب با خطری باشد که مرتکب را تهدید می کرده و در ماده ۹۴ قانون اخیر الذکر صراحتاً بر دفاع متناسب با حمله تأکید شده است.

بدین ترتیب، شخص مورد تعرض و تجاوز نباید در مقام دفاع مرتکب عملی شود که شدیدتر از خطر ناشی از تهدید حمله کننده باشد. به طور مثال، اگر مهاجم شخص مورد حمله را به ایراد ضرب ساده (کشیده و لگد) تهدید نماید، برای دفع چنین خطری نمی توان متوسل به استفاده از کارد و میله آهنی شد.

۳. استفاده مدافع از آسان ترین وسیله نجات:

طبق بند ۳ ماده ۹۴ قانون... تعزیرات دفاع وقتی صادق است

که توسل به قوای دولتی و هرگونه وسایل آسان‌تری برای نجات میسر نباشد.

۴. توانایی مدافع برای دفاع از دیگری و ناتوانی او در دفاع از خود:

یکی دیگر از شرایط مشروعیت دفاع، قدرت و توانایی مدافع در رفع تجاوز است. در این مورد تبصره ذیل ماده ۳۳ قانون راجع به مجازات اسلامی مقرر می‌دارد:

«وقتی دفاع از نفس و یا ناموس و یا عرض و یا مال و یا آزادی تن دیگری جایز است که او ناتوان از دفاع بوده و نیاز به کمک داشته باشد.»

از تبصره مزبور استنباط می‌شود تا وقتی که شخص مورد حمله خود قدرت و توانایی دفاع دارد، مجاز است با هر عملی از خود دفاع کند و وقتی ناتوان از دفاع بود، در صورت نیاز، دیگری هم می‌تواند از او دفاع نماید.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

ج. موضوع تجاوز در دفاع مشروع علوم انسانی

۱. دفاع از نفس:

وقتی به تن یا جان انسان یا دیگری حمله شود، شخص می‌تواند در مقام دفاع از خود هر عملی را که لازم باشد به عمل آورد و با اجتماع شرایطی، غیرقابل تعقیب و مجازات است.

۲. دفاع از عرض یا ناموس:

کلمات «عرض» و یا «ناموس» در ماده ۳۳ قانون راجع به مجازات اسلامی به نحوی آمده که می‌توان گفت عرض و ناموس به طور

مترادف به کار برده شده است. ولی با توجه به مفاهیم عرفی این دو کلمه می‌توان گفت که مقصود از عرض، آبرو و شرافت و حیثیت خانوادگی و اجتماعی و منظور از ناموس، زنان خانواده و وابسته به فرد و رعایت حرمت آنان از نظر موازین اخلاقی و مذهبی است. بدین ترتیب، تعرض به عرض به صورت جریحه‌دار نمودن شرافت و حیثیت فردی یا خانوادگی است و بیشتر به صورت اسناد اعمال منافی عفت است.

تعرض به ناموس به صورت تجاوز به زنان خانواده اعم از همسر و مادر و خواهر و دختر و لکه‌دار نمودن عفت و عصمت آنان است. در عین حال، تعرض به برادر و اولاد پسر شخص نیز عرفاً تجاوز به ناموس تلقی می‌شود. در صورتی که شخص از طریق انجام اعمال منافی عفت در صدد تجاوز به این حرمت اخلاقی و اجتماعی و شرعی برآید و در این حالت از طرف شخصی که ناموسش در معرض تجاوز است مورد قتل و جرح و ضرب قرار گیرد، عمل دفاع‌کننده مشروع است. به‌طور کلی برای تحقق دفاع از ناموس ضوابط زیر قابل توجه است:

اول. تجاوز باید غیرقانونی و از طریق رابطه نامشروع باشد.

دوم. تجاوز باید به قصد شهوترانی و با لطمه وارد ساختن به شرافت و حیثیت خانوادگی شخص مورد تجاوز صورت گیرد.

سوم. تجاوز باید به صورت رابطه جسمی و فیزیکی به عمل آید.

با وجود این، دفاع از عرض یا ناموس دیگری نیز بدون هیچ‌گونه قرابتی قانوناً مجاز و مشروع شناخته شده است، ولی طبق تبصره ماده ۳۴ قانون راجع به مجازات اسلامی شخص مورد تجاوز باید ناتوان از دفاع بوده و نیاز به کمک داشته باشد. بنابراین چنانچه شخصی مشاهده کند که زنی در معرض تجاوز ناموس به عنف است و او ناتوان از دفاع است و نیاز به کمک دارد، چنانچه در مقام دفاع از آن زن، مرد متجاوز را به قتل رساند یا مجروح و مضروب نماید، عملش دفاع مشروع است و مجرم محسوب نمی‌گردد اعم از اینکه بین مدافع و زن نسبت و قرابتی وجود

داشته باشد یا خیر.

در خاتمه یادآوری می‌شود که توهین و اهانت، موجب دفاع مشروع به‌عنوان دفاع از شرف و حیثیت نیست؛ زیرا دفاع مشروع برای جلوگیری از وقوع تجاوز است و وقتی تجاوز کسی به صورت شفاهی یا کتبی شرف و حیثیت کسی را لکه‌دار نمود از صورت فعلیت خارج شده و دیگر عکس‌العمل متقابل، دفاع تلقی نمی‌شود بلکه انتقام است. به‌طورکلی فحش و اهانت موجب مشروعیت دفاع به‌صورت ضرب و جرح و قتل نیست و ممکن است از کیفیات مخففه محسوب شود. مع‌هذا طبق بند ۳ ماده ۱ آییننامه امور خلافی مصوب ۱۳۲۴/۵/۲۲ چنانچه شخصی در برابر فحاشی و هتاک‌گی از دیگری متقابلاً اقدام به فحاشی نماید، عملش قابل مجازات نیست. در حال حاضر، توهین موضوع مواد ۸۶ و ۸۷ قانون... تعزیرات است.

۳. دفاع از مال:

ماده ۳۳ قانون راجع به مجازات اسلامی دفاع از مال را به‌طورکلی در ردیف دفاع از جان یا عرض یا ناموس شناخته و تحت شرایطی آن را قابل تعقیب و مجازات نمی‌داند. بعلاوه ماده ۹۳ قانون... تعزیرات در مورد استعمال هرگونه مقاومت و قوه در مورد تجاوز به مال مقرر می‌دارد: «... و برای دفاع از مال جایز است استعمال قوه لازمه برای رد هر فعلی که به موجب مواد مربوط به سرقت، جرم محسوب شده است».

همچنین دفاع به‌صورت قتل عمدی در مقابل کسی که درصدد سرقت و ربودن انسان یا مال او برآید، به شرط آنکه دفاع متوقف به قتل باشد، مجازات نخواهد داشت (بند ۳ ماده ۹۶ قانون... تعزیرات).

۴. دفاع از آزادی تن خود یا دیگری:

توقیف غیرقانونی، موضوع ماده ۷۱ قانون... تعزیرات است و قانونگذار به افراد اجازه داده است که هرگاه آزادی تن آنها یا دیگران مورد تجاوز واقع شود در مقام دفاع و آزادی از قید و بند نامشروع، مبادرت به اعمال مجرمانه نمایند و در این صورت قابل تعقیب و مجازات نیستند.

ماده ۳۳ قانون راجع به مجازات اسلامی دفاع از آزادی تن خود یا دیگری را با اجتماع شرایط مذکور در بندهای ۱ و ۲ ماده قانون مزبور قابل تعقیب و مجازات نمی داند.

اعمال در حکم دفاع مشروع

مواردی وجود دارد که علی رغم فقدان بعضی از شرایط لازم برای تحقق دفاع مشروع (از جمله دفاع مسبوق به تعرض نسبت به نفس، عرض، ناموس و مال) معهذا رفتار شخص به موجب قانون در حکم دفاع مشروع شناخته شده است.

بخش اول

مصادیق اعمال در حکم دفاع مشروع

الف. قتل عمدی در مقام دفاع از شخص

از مصادیق اعمال در حکم دفاع مشروع مفاد ماده ۹۶ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) است که مقرر می دارد:

«در موارد ذیل قتل عمدی، به شرط آنکه دفاع متوقف به قتل باشد، مجازات نخواهد داشت:

۱. دفاع از قتل یا جرح شدید و ضرب و آزار شدید.
۲. دفاع در مقابل کسی که درصدد هتک عرض و ناموس دیگری به اکراه و عنف برآید.
۳. دفاع در مقابل کسی که درصدد سرقت و ربودن انسان یا مال او برآید.»^۶

مفاد ماده ۹۶ قانون... تعزیرات با مفاد ماده ۱۸۸ قانون مجازات عمومی سابق هماهنگی دارد.

ب. قتل عمدی در مقام دفاع از مال

طبق ماده ۱۸۹ قانون مجازات عمومی، قتل عمدی در مقام دفاع از مال نیز در موارد زیر مجازات نخواهد داشت:

اول. در مورد مواد ۲۲۲ و ۲۲۳ و ۲۲۴ (ماده ۲۲۴ راجع به سرقت در طرق و شوارع با قانون راجع به مجازات قطاع الطريق در ۱۵ خرداد ۱۳۱۰ نسخ شد که آن هم با مواد ۴۰۸ و ۴۰۹ و ۴۱۰ قانون دادرسی و کیفر ارتش نسخ و ماده ۱۹۷ قانون حدود و قصاص به آن اضافه گردیده است).

دوم. در مورد ورود به منزل مسکونی یا ملحقات محصوره آن در

۶. ماده واحده قانون تشدید مجازات رانندگان متخلف مصوب دی ماه ۱۳۳۵ مقرر می دارد: «هر راننده ای - اعم از آنکه شغل او رانندگی باشد یا نباشد، شخصاً و یا با شرکت دیگری - به قصد قتل یا سرقت اموال یا هتک ناموس، مرتکب ربودن شخص یا اشخاصی که در آن وسیله نقلیه است بشود، در صورت وقوع قتل، محکوم به اعدام است و دادرسان حق ندارند مجازات را حتی یک درجه تخفیف بدهند و در صورت وقوع سرقت و یا هتک ناموس به عنف به حبس دائم و در صورت شروع به قتل یا شروع به سرقت و یا شروع به هتک ناموس به جنایی درجه یک از پنج تا پانزده سال مجازات خواهد شد».

شب به وسیلهٔ بالا رفتن از دیوار یا شکستن در یا امثال آن (این بند می‌تواند مکمل بند ۳ مادهٔ ۹۶ قانون... تعزیرات باشد).

سوم. هر فعلی که برحسب قراین معقوله موجب خوف قتل یا جرح شدید و یا ضرب و آزار شدید باشد (در اینجا فرض موردی است که ضمن حمله به مال، جان دفاع‌کننده نیز در معرض مخاطره قرار می‌گیرد). در مادهٔ قانون مورد بحث بهتر بود قانونگذار به جای قتل عمدی

عبارت قتل و ضرب و جرح عمدی و یا ارتکاب جرم را به کار می‌برد. در عین حال، طبق مادهٔ ۱۹۰ قانون مزبور در صورتی که دفاع برای جلوگیری از سرقتی باشد که در غیر مواد ۲۲۲ و ۲۲۳ و ۲۲۴ مذکور است یا برای جلوگیری از هر جرم دیگری نسبت به اموال باشد، مجازات مرتکب قابل تخفیف است.

از تلفیق مواد ۱۸۹ و ۲۲۲ و ۲۲۳ قانون مجازات عمومی چنین استنباط می‌شود که هرگاه سرقت، در محل مسکونی یا محلی که مهیا برای سکنی یا توابع آن است هنگام شب واقع شود و سارقین دو نفر یا بیشتر باشند و یک یا چند نفر از آنان حامل سلاح ظاهری یا مخفی باشد و از دیوار خانه بالا رفته یا هتک حرز کرده یا کلید ساختگی به کار برده یا اینکه عنوان یا لباس مستخدم دولت را اختیار یا برخلاف حقیقت خود را مأمور دولتی قلمداد کرده و در ضمن سرقت کسی را آزار یا تهدید نموده باشد، قتل سارقان موجب مسؤولیت و قابل مجازات نخواهد بود.

ج. قتل سارق مسلح و قطاع الطريق

راهزنان شامل سارقان مسلح و قاطعان طریق هرگاه با اسلحه امنیت مردم و جاده را به هم بزنند و رعب و وحشت ایجاد کنند، محارب‌اند. مجازات محارب یکی از چهار کیفر قتل، آویختن به دار، قطع دست راست و پای چپ، و تبعید است (مواد ۱۹۷ و ۲۰۲ به بعد

قانون حدود و قصاص و مقررات آن).

حال اگر کسی مبادرت به قتل عمدی محارب نماید و در شرایطی بتواند استحقاق قتل محارب را در دادگاه اثبات کند، کیفر قصاص قاتل منتفی است. مع هذا در صورتی که در دادگاه ثابت شود جنایتهای عمدی که به اعتقاد قصاص و یا به اعتقاد مهدورالدم بودن طرف انجام شود و بعداً معلوم گردد که مجنی علیه مورد قصاص و یا مهدورالدم نبوده است، به منزله خطای شبه عمد است (ماده ۲۲ قانون حدود و قصاص و تبصره ۲ ماده ۲ قانون مجازات اسلامی دیات).

مواد ۴۰۸ و ۴۰۹ و ۴۱۰ قانون دادرسی و کیفر ارتش نیز در مواردی که مغایر با قانون حدود و قصاص و مقررات آن (ماده ۱۹۷ به بعد) نباشد، به شرح زیر قابلیت اجرایی دارد؛ زیرا از طرف شورای عالی قضایی در تاریخ ۱۳۶۳/۱۱/۷ چنین اظهار نظر شده است که کلیه قوانین جزایی گذشته که مغایر با مقررات قانون تعزیرات یا قانون حدود و قصاص و دیات و به طور کلی مخالف صریح فتوای حضرت امام نباشد به قوت خود باقی است.^۷ بنابراین در مورد سرقتهایی که در شرایط مواد ۴۰۸ و ۴۰۹ و ۴۱۰ قانون دادرسی و کیفر ارتش انجام و یا شروع به اجرای آن شده باشد، شخصی که برای دفاع از مال، سارق یا سارقان را به قتل رسانده باشد عمل او در حکم دفاع مشروع تلقی می شود و از این جهت مسئولیتی ندارد.^۸

۱. دفاع در مورد راهزنی در راهها و شوارع و سرقت با اسلحه

طبق ماده ۴۰۸ قانون دادرسی و کیفر ارتش هر کس که در راهها و شوارع به نحوی از انحاء مرتکب راهزنی شود، اگر دارای اسلحه

۷. پاسخ و سؤالات از کمیسیون استفتاءات و مشاورین حقوقی شورای عالی قضایی [۱۳۶۵]،

ج ۳/ص ۴۳، سؤال ۱۱.

۸. دکتر پرویز صانعی: حقوق جزای عمومی، ج ۱/ص ۲۱۲.

ناریه باشد، مجازات او اعدام یا حبس دائم با کاراست، و اگر دارای اسلحه ناریه نباشد و مثلاً دارای اسلحه سرد باشد یا اصولاً اسلحه نداشته باشد، مجازات او سه تا پانزده سال حبس خواهد بود. شرط اصلی این ماده ارتکاب به سرقت در طرق و شوارع به صورت راهزنی، یعنی کمین کردن در طرق و شوارع و تهاجم علنی به عابران و اخذ مال آنهاست. منظور از «طرق»، راه‌های عادی - اعم از پیاده‌رو و ماشین‌رو - و مقصود از شوارع، راه‌های بزرگتری است که راه‌های کوچک از آن منشعب می‌گردد. قتل راهزن در حکم دفاع مشروع است. به موجب ماده ۴۰۹ قانون مزبور اشخاصی که سرده‌ای از اشرار مسلح و یا داخل آنها باشند، اعم از اینکه مقصود آن عده تصرف و غارت املاک و اموال یا تعرض به جان و ناموس مردم بوده و یا مقصود آنان حمله به قوای دولتی یا مقاومت در مقابل قوای دولتی که مأمور قلع و قمع مرتکبان این نوع جنایات هستند باشد، برحسب مورد به حبس دائم یا اعدام محکوم خواهند شد. ارتکاب هرگونه عملی برای تعقیب افراد مزبور، در صورتی که ارتکاب عمل به امر قانونی باشد و خلاف شرع نباشد، در اجرای بند ۱ ماده ۳۱ قانون راجع به مجازات اسلامی از عوامل موجهه جرم تلقی شده، جرم محسوب نمی‌شود، و در عین حال، طبق ماده ۳۴ قانون اخیرالذکر مقاومت این قبیل بزهکاران در مقابل قوای تأمینی و انتظامی در مواقعی که مشغول انجام وظیفه خود باشند نیز تحت شرایطی دفاع محسوب نمی‌شود.

۲. دفاع در مقابل سارق مسلح در غیرراه‌ها و شوارع

به موجب ماده ۴۱۰ قانون دادرسی و کیفر ارتش هر سارقی که حامل سلاح باشد و در غیرراه‌ها و شوارع از قبیل دهات و قریات یا شهرها یا توابع آنها مرتکب سرقت شود، در صورتی که سرقت در شب باشد، مجازات او حبس با اعمال شاقه از سه تا پانزده سال و اگر در روز باشد، حبس تأدیبی از شش ماه تا سه سال خواهد بود.

شرط تحقق این ماده این است که سارق یک نفر و حامل سلاح بوده و سرقت نیز در شب یا روز واقع شده باشد. در اینجا نیز قتل سارق در حکم دفاع مشروع تلقی می شود و مسئولیت منتهی است. طبق تبصره ۱ ماده واحده لایحه راجع به تشدید مجازات سارقین مسلح که وارد منزل یا مسکن اشخاص بشوند مصوب نهم تیر ماه ۱۳۳۳، در صورتی که ساکنان محل مزبور در مقام مدافعه از مال یا جان یا ناموس و یا جلوگیری از بردن مال در محل سرقت مرتکب قتل یا جرح و یا ضرب سارق بشوند، از مجازات معاف خواهند بود؛ و همچنین اگر متهم یا متهمان به اخطار مأموران انتظامی تسلیم نشوند و در نتیجه فرار آنها و تیراندازی مأموران، مجروح یا مقتول گردند، مأموران انتظامی از مجازات معاف اند. ضمناً سارقان بانکها یا صرافیهها و یا جواهرفروشیها و به طور کلی هر محلی که معمولاً در آن وجوه نقد یا اوراق بهادار یا سایر اشیاء قیمتی وجود دارد و با اجتماع و مواضعه قبلی به قصد سرقت و زبودن اموال مسلحانه حمله ببرند، مشمول قانون تشدید مجازات سرقت مسلحانه مصوب ۲۷ دی ماه ۱۳۳۸ می باشند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پرتال جامع علوم انسانی

بخش دوم

قلمرو زمانی و مکانی اعمال در حکم دفاع مشروع

الف. محل دفاع

به طور کلی عملیات در حکم دفاع مشروع در مقام دفاع از شخص مقید به جای معینی نیست، ولی در مورد دفاع از مال باید عملیات مزبور در منزل مسکونی و یا محلی که برای سکونت مهیا شده است به عمل آید و به هر حال، مقصود این است که در موقع ورود سارقان، خانه مسکون

باشد. در مورد راهزنی، محل دفاع هر جایی است که امنیت مردم و جاده‌ها را مختل سازد.

ب. زمان دفاع

در دفاع مشروع فرض بر این است که دفاع مقارن با حمله است، در حالی که در مورد عملیات در حکم دفاع مشروع چنین الزامی همیشه موجود نیست؛ همین اندازه که مثلاً سارق هنگام شب مبادرت به بالا رفتن از دیوار یا شکستن حرز منزل مسکونی و یا آزار صاحبخانه نماید، دفع سارق به هر وسیله‌ای که در دسترس باشد مجاز است و عمل در حکم دفاع مشروع تلقی می‌شود و مجازات منتفی است.

اتخاذ سیاست کیفری عادلانه ایجاب می‌کند تا در مقابل خطر و وحشت و اضطرابی که این قبیل سارقان مسلح برای ساکنان خانه ایجاد می‌کنند، کسانی هم که در معرض خطر قرار می‌گیرند قانوناً بتوانند اختیار بیشتری در دفع خطر با توسل به هر وسیله دفاعیه‌ای داشته باشند. توجیه اعمال مستلزم دفاع از طول زمانی بیشتری برخوردار است، بطوریکه دفاع از زمان بالا رفتن سارق از دیوار شروع می‌شود و به بعد از ورود بزهدکار به خانه نیز قابل تسری است.

مرجع تشخیص حمله در هنگام شب دادگاه است، ولی به‌طورکلی شب شامل فاصله زمانی بین غروب آفتاب تا طلوع آفتاب است.

ج. اشکالات ناشی از شناخت اعمال در حکم دفاع مشروع

تقریباً مشابه اعمال در حکم دفاع مشروع که در حقوق ایران مورد مطالعه قرار گرفت در ماده ۳۲۹ قانون جزای فرانسه نیز به شرح زیر پیش‌بینی شده است:

دو مورد زیر در عداد دفاع ضروری کنونی محسوب می شود:

۱. قتل و جرح و ضرب ارتكابی در ضمن جلوگیری از دیوار

بالا رفتن یا تخریب محوطه بسته و دیوار و یا داخل شدن به خانه یا آپارتمان مسکون و توابع آن در هنگام شب.

۲. قتل و جرح و ضرب ارتكابی برای دفاع از خود در مقابل

عاملان سرقتها یا غارتی که با قهر و غلبه به عمل آید.

بنابراین صرف نظر از ضوابط کلی دفاع مشروع، ماده ۳۲۹ قانون

جزای فرانسه شخص مجنی علیه را که در اثر مقاومت مرتکب جرم شده از

اثبات تهدید شدن به خطر قریب الوقوع بی نیاز نموده است و لذا مالکی

که شب هنگام شاهد بالا رفتن شخصی از دیوار خانه اش می باشد، حق

دارد نسبت به جان خود هراسان شود و از این تجاوز با قتل و جرح و

ضرب متجاوز جلوگیری نماید. بنابراین در حقوق فرانسه دو مورد ممتازة

دفاع مشروع وجود دارد:

— بالا رفتن از دیوار و یا هتک حرز خانه مسکونی و غیره.

— ارتكاب سرقت و یا نهب و غارت به طور قهر و غلبه.

شناخت اعمال در حکم دفاع مشروع در مواردی مواجه با اشکال

می شود، زیرا ممکن است شخصی به هنگام شب وارد منزل مسکونی یا

ملحقات محصوره آن شود بدون اینکه قصد بردن مالی داشته باشد و

صاحبخانه به صرف ملاحظه چنین فردی بر بالای دیوار مبادرت به قتل

وی نماید. آیا عمل چنین فردی در حکم دفاع مشروع بوده و مرتکب،

فاقد مسئولیت است؟

با عدم دسترسی به آرای از محاکم ایران در این زمینه ذیلاً به

چند نمونه از آرای صادره از محاکم فرانسه اشاره می شود:

۱. دو رأی صادره از شعبه کیفری دیوان کشور فرانسه اجرای

ماده ۳۲۹ قانون جزای فرانسه را به نفع شوهرانی که عشاق زوجه خود را

با اطلاع از موضوع، در حال بالا رفتن شبانه از دیوار منزل، به قتل رسانده بودند مورد تأیید قرار داده است؛ یعنی یک چنین قتلی را از موارد ممتازة دفاع مشروع شناخته است.^۹

۲. دیوان جنایی «دورو»، خانمی به نام مادام ژوفوس^{۱۰} و مستحفظ او به اسم کرپل^{۱۱} را در رابطه با ماده ۳۲۹ قانون جزای فرانسه تبرئه نمود.^{۱۲} خلاصه واقعه به شرح زیر است:

در ۱۸۵۷ خانمی به اسم مادام ژوفوس که در قصر ییلاقی خود بسر می برد اطلاع پیدا می کند که همسایه جوان او به اسم گیو^{۱۳} شبها از دیوار پارک بالا آمده، مراسلات عشق آمیز در روی پنجره دوشیزه ژوفوس می گذارد. برای جلوگیری از این امر دستور می دهد مستحفظ او به اسم کرپل در حال کمین باشد تا هر وقت همسایه جوان خواست مبادرت به چنین کاری بکند به سوی او شلیک کند. بالأخره شبی گیو در اثر تیراندازی کرپل کشته می شود. مادام ژوفوس و مستحفظ او در دیوان جنایی پس از مدافعات یکی از وکلای مدافع به اسم بری^{۱۴} تبرئه گردیدند.^{۱۵}

گرچه هیأت منصفه با توجه به کیفیت واقعه ارتكابی بر برائت متهمان رأی داده است، مع هذا از صدور قرار ارجاع امر به دیوان جنایی توسط هیأت اتهامیه استنباط می شود که اثبات خلاف اماره قانونی ماده ۳۲۹ قانون جزای فرانسه (موارد ممتازة دفاع مشروع) امکان پذیر

9. André Decocq, Droit pénal général p. 324 Crim, 11 Juil. 1844, 5. 1844. 1.777, 8 Dec. 1871, D. 1872. 1. 193.

10. Jeufosse

11. Crepel

12. Cour d'Assises d'Evreu, 18 Dec. 1857 et Cour d'Assises de la moselle, 27 Fevrier 1858, 3 Mars 1858 (Affaire pochon).

13. Guillot

14. Berryer

۱۵. دکتر عبدالحسین علی آبادی: حقوق جنایی، ج ۱/ ص ۲۶۸.

است. از این لحاظ، شخصی که نه در مقام دفاع بلکه از روی انتقامجویی مبادرت به قتل نفس می‌کند، از مزایای ماده قانون مزبور نمی‌تواند منتفع گردد. در حال حاضر نیز رویه قضایی فرانسه اثبات خلاف اماره قانونی را می‌پذیرد.

شعبه جنایی دیوان کشور فرانسه در حکم مورخ ۱۹ فوریه ۱۹۵۹ خود اعلام می‌دارد که ماده ۳۲۹ اعمال مجرمانه را وقتی در خارج از مورد ضروری کنونی و در فقدان یک خطر مهم و قریب الوقوع ارتکاب شود، نمی‌تواند از عوامل موجهه بداند.^{۱۶}

۳. رأی دیگر از دیوان کشور فرانسه در امور مدنی، اجرای ماده ۳۲۹ قانون جزا را در مورد عمل صاحب ملکی که برای جلوگیری از سرقت احتمالی اقدام به نصب وسیله محترقه خودکار در کنار حوض نمود و آسیب ناشی از انفجار منتهی به قطع پای دزد گردید، به احترام حق مالکیت، مشروع دانست و آن را مؤرد تأیید قرار داد.^{۱۷}

در حقوق ایران، قانون مدنی در مواردی به عدم مسئولیت مدنی مدافع مشروع از جمله در مواد ۳۳۰ و ۸۸۱ اشاره نموده است؛ ولی حکم کلی در مورد فقدان مسئولیت مدنی مدافع مشروع در ماده ۱۵ قانون مسئولیت مدنی مورخ ۱۳۳۹ به شرح زیر صراحتاً پیش‌بینی گردیده است: «کسی که در مقام دفاع مشروع موجب خسارت بدنی یا مالی شخص متعدی شود، مسؤول خسارت نیست مشروط بر اینکه خسارت وارده بر حسب متعارف متناسب با دفاع باشد.»^{۱۸}

ماده ۳۳۰ قانون مدنی راجع است به فقدان مسئولیت کسی که

۱۶. Crim. 19 Fevr. 1959. D 1959. 161. note M.R.M.P. 1959. II 11111. note Bouzat.

به نقل از آندره دکوک: حقوق جزای عمومی، ص ۳۲۴.

17. G. Stefani et G. Levassur, Droit pénal général, no 143, p. 157. rep. 25 Mars 1902, S. 1903. 1.5.

۱۸. دکتر ضیاء الدین پیمانی: تفصیل قواعد دفاع مشروع در حقوق جزایی ایران، ص ۲۵۷.

حیوان متعلق به غیر را برای دفاع از نفس بکشد یا ناقص کند.
ماده ۸۸۱ قانون مدنی (اصلاحی ۱۳۶۱/۱۰/۸) نیز ممنوعیت از
ارت ناشی از قتل عمدی مورث (موضوع ماده ۸۸۰ قانون مزبور) را در
صورتی که قتل عمدی مورث به حکم قانون یا برای دفاع باشد، منتفی
دانسته است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی